

правова реальність сучасного цивілізованого суспільства, життя людей у соціумі взагалі.

Література

1. Feuerbach L. Gottheit, Freiheit und Unsterblichkeit vom Standpunkte der Anthropologie. Leipzig, Wigand, 1866. 293 s.
2. Feuerbach L. The Essence of Christianity. *Written: 1854*. Tr. Marian Evans. St. Mary's. 2nd edition, 1881, Oxford.
3. Feuerbach L. Principles of Philosophy of the Future. *Written: 1843*; Translated by Zawar Hanfi. Source: The Fiery Brook, 1972.

Михайло Бейлін, Юлія Семенова (Харків)

АЛЬТРУЇЗМ І ЕГОЇЗМ ЯК МАРКЕРИ ЕТИКИ ЛЮДВІГА ФЕЙЄРБАХА

Сьогодні, коли людина перебуває у фокусі інтересів сучасної філософської думки, теорія Людвіга Фейєрбаха, що характеризується справжньою любов'ю до людей, вірою в їхній розум, є як ніколи актуальною. Дослідження моралі, альтруїзму, егоїзму та соціальної солідарності актуальні у контексті вирішення проблем дегуманізації, насильства, дискримінації, наслідків екологічних лих. Альтруїзм і егоїзм, з одного боку, пов'язані з проблемами моралі, цінностей, соціальної солідарності, взаємодопомоги, кооперації, емпатії та благодійності, а з іншого, – з теоретико-методологічними підходами до неегоїстичної поведінки та альтруїстичних вчинків. У прикладному відношенні звернення до теми альтруїзму та егоїзму пов'язане зі спробою осмислення причин відтворення соціальних конфліктів, які в умовах сучасних глобалізаційних та технологічних ризиків набувають вагомого політичного, соціального та культурного значення. Альтруїзм є фундаментальною формою просоціальної поведінки людини і ключовим елементом соціальної солідарності в сучасних суспільствах [3]. Філософські погляди Л. Фейєрбаха стали завершальною ланкою для німецької філософської думки XIX ст. і моральної проблематики. Моральне життя проявилось як у природній здатності здійснювати розумний вибір щодо творення добра альтруїстом, так і у необхідності його активної потреби у здійсненні блага. Принаймні, філософія подає людину саме у такому образі – як суб'єкта моральності, котрий свідомо вибирає морально досконале і діє у відповідності до свого вибору.

У філософських традиціях осмислення добра, чеснот та моральності по-різному оцінюється функціональна роль цієї поведінкової настанови. Дискусії точаться щодо необхідності/надмірності альтруїзму в умовах

соціального прогресу, а також щодо питання про негативні наслідки самопожертви для індивіда та суспільства [1]. Соціальне середовище, у якому виховується людина, може як закладати в неї ідеали альтруїстичних цінностей, так і формувати егоїстичного індивіда. Мінімальний ступінь альтруїзму має місце тоді, коли індивід, здійснюючи свої законні права та виконуючи свої законні обов'язки, не завдає шкоди та не порушує права та обов'язки інших індивідів. Така форма запропонованої поведінки є проміжною: не будучи ні егоїстичною, ні по-справжньому альтруїстичною, вона обмежена юридичними нормами та санкціями за їх порушення і не містить актів самопожертви. Справжній альтруїзм визначається як вільне жертвування своїми законними інтересами на користь Іншого, утримання від заподіяння йому шкоди, навіть якщо законне право дає можливість це зробити, та надання Іншому допомоги у різних ситуаціях за відсутності нормативної вимоги щодо виконання таких дій [11]. Крім того, справжній альтруїзм завжди пов'язаний з досягненням інших цінностей та чеснот; він обов'язково має носити не ідейний, а діяльний, творчий характер. Скептичне ставлення до потенціалу альтруїзму пов'язане з цінностями чуттєвої культури, що згасає. Ці цінності визначають віру людей у силу, егоїзм, боротьбу, примус, гедонізм та меркантильні інтереси.

Серед різноманіття проявів альтруїзму виділяється релігійний, етичний, онтологічний, фізичний, біологічний, психологічний та соціальний альтруїзм. Альтруїстичний компонент може міститися у будь-якій дії, не націленій на задоволення власних інтересів. Справжній та мінімальний альтруїзм пов'язаний з подвійною природою любові, яка знаходить своє втілення у всіх відомих релігійних, філософських та етичних системах. В одних вченнях найвищою цінністю визнається любов-ерос (егоцентристська, утилітарна, гедоністична, «раціональна», заснована на взаємності, обмежена любов); в інших – любов-агапі (егопереважна, заснована на повному самопожертві, необмежена любов). На цьому принципі засновані класифікація альтруїстів на «добрих сусідів» («звичайних» альтруїстів) і «святих» («видатних» альтруїстів), а також поділ на егоцентровані та егопереважні методи альтруїзації. Л. Фейєрбах переносить увагу з «метафізичної» проблематики на «екзистенцій ну», відкривши для філософсько-теоретичного осмислення життєво-практичну сферу [5]. Людяність у його філософії представлена вже не як сфера «прикладної логіки» або «прикладної метафізики», а як відносно суверенна сфера зі своїми проблемами сутності та існування людини, можливостями та обмеженнями її природи.

До міркувань про альтруїзм та егоїзм зверталися ще в античності, пізніше багато європейських мислителів так чи інакше намагалися вирішити питання взаємодії егоїзму та альтруїзму. У своїх етичних поглядах Л. Фейєрбах відноситься до епікурейської традиції. Головна ідея епікурейської етики у тому, що мета людського життя – досягнення щастя, тобто, найбільшого та найповнішого задоволення від життя. У системі Епікура містяться всі ті положення, які були розвинені пізніше в теоріях

розумного егоїзму та утилітаризму. Вже Епікур висловив основну думку про те, що користь та приватний інтерес височіють над законом. Оскільки інтерес мінливий, необхідно постійно приміряти його до даних досвіду. Епікур стверджував, що рушійною силою людських вчинків є себелюбство, яке потрібно приборкувати у собі, цього вимагає власна користь, тим самим він передбачив теорію суспільного договору. Надаючи поняттю дружби філософського сенсу, Епікур наголошував на її важливості як певного договору між людьми. Крім того, дружба дозволяє мати духовне спілкування та взаємну симпатію, що є найважливішою умовою щастя. Усі чесноти Епікур виводив із мудрості. У фейєрбахівському розумінні егоїзм та альтруїзм пов'язані з поняттям любові як спроби пом'якшити, прагненням облагородити егоїзм людей і запровадити їх у русло, прийнятне для життя у суспільстві.

Л. Фейєрбах ставить любов людини до людини в основу своєї філософії релігії. Проте, любов у розумінні мислителя, знаходиться поза сферою віри, а віра – поза сферою любові, розмежовуючи істинну любов від любові християнської. У праці «Про спіритуалізм та матеріалізм у їх відношенні до свободи волі» любов визначається Л. Фейєрбахом як «добра воля», але ця добра воля хоче лише блага особистості, яку люблять; це прагнення людини до щастя, що знаходить задоволення для самого себе лише завдяки задоволенню прагнення іншого до щастя». Таким чином, любов не просто реалізовується у відносинах з іншими, але й має на меті благо інших. У праці «Сутність християнства» Л. Фейєрбах пов'язує поняття любові, співчуття, співпереживання з поняттям милосердя і особливо чуттєвості. Тільки чуттєві істоти можуть бути милосердними, бо люди наділені плоттю і кров'ю. Милосердя постає як правосвідомість чуттєвості, це прояв серця, серце ж проявляється в любові. Бог, який тлумачиться як милосердний, постає не як абстрактний Бог, і в той же час чуттєвий, а як людина («людський Бог»), адже здатний відчувати людський біль, страждання, здатний до співчуття. Більше того, Бог зробився людиною із милосердя; відповідно, перш ніж зробитися істинною людиною, він уже був людським Богом у собі самому, інакше він не прийняв би так близько до серця людську нужду і людське горе» [9]. Отже, Ісус Христос як втілена людина розуміється як чуттєва сутність Бога – він має серце, а тому здатен до співчуття, здатен прощати гріхи та співчувати людині. Звертаючись до Бога за милосердям, людина, таким чином, ніби звертається до самої себе, до свого серця, шукаючи там втіху. Сутність людини прямо пов'язується Л. Фейєрбахом зі здатністю страждати та співчувати ближньому, приймати чужі страждання на себе, співчувати, відчувати біль і чуже страждання – це й означає бути людиною [2]. Більше того, Інший постає також як необхідна передумова самоусвідомлення та самопізнання. Сприймаючи Бога як милосердного владика, Л. Фейєрбах визначає милосердя як «любов за свавіллям», «любов, яка ні на чому не ґрунтується, така, що не виходить із самої істоти, що керується свавіллям, абсолютно суб'єктивна та виключно особиста». Милосердний владика є той, хто поступається своїм правом сам,

хто із милосердя робить те, що він як владика робити не повинен. Таким чином, альтруїзм та милосердя пов'язується з милістю Бога.

Вважаючи егоїзм природною якістю людини, Л. Фейєрбах бачив проблему етики не у подоланні егоїзму, а в розумному його розвитку та застосуванні. Основою етичної концепції Фейєрбаха стала саме проблема взаємодії егоїзму та альтруїзму. Що стосується оригінальної теорії німецького філософа, то вона тісно пов'язаною з критикою релігійної моралі, даної Фейєрбахом, а також у зв'язку з ідеєю філософа про людину як про Бога [4]. Це головна ідея Фейєрбаха, від якої він веде свої міркування стосовно проблеми щастя, взаємодії егоїзму та альтруїзму, взаємин релігійності та моральності в людині, що становлять основу його етики. Етика Фейєрбаха базується на матеріалістичному підході до розуміння моралі. Захищаючи принцип індивідуалізму, він близький до утилітаристів і вважає, що егоїзм є невід'ємною частиною існування, вища мета індивіда – це власне щастя, хоча воно неможливе без щастя інших. Продовжуючи традицію сенсуалізму, Фейєрбах виходить із відчуття як основи волі, а воля у нього ототожнюється з бажанням, яке, у свою чергу, рівнозначне бажанню, що робить щасливим, і бажанню бути щасливим.

Всемогутнє бажання бути щасливим, за Фейєрбахом, пронизує все існування людини і становить сенс її життя. Фейєрбах приходить до думки про тісний зв'язок щастя з розвитком цивілізації і пов'язує щастя людини з її моральністю; для нього зрозуміла неможливість егоїстичного щастя. У той самий час егоїзм, на його думку, є необхідним елементом моралі. Фейєрбах вказує на подвійний сенс поняття егоїзму. Він відрізняє здоровий, природний егоїзм людини від збоченого, хворого. І у той же час егоїзм у розумінні Фейєрбаха не слід абсолютизувати з правом індивіда на свавілля [8]. У своєму розумінні егоїзм Фейєрбаха найбільше близький до французьких матеріалістів, які вважали егоїзм природним проявом природи людини, яку неможливо або навіть не потрібно долати, хоча є суттєва різниця між Фейєрбахом і французькими матеріалістами у тому пункті, що передбачає основу моральності. Якщо французькі матеріалісти на чільне місце ставили розум, то Фейєрбах, крім цього, спирається на почуття. Раціоналісти вважали почуття джерелом помилок і помилок, а Фейєрбах, навпаки, вважає чуттєвість перевагою людини. Розгляд Фейєрбахом альтруїзму і егоїзму спирається на антропологізм, він чудово розумів зв'язок моральності із соціальними умовами [6]. Фейєрбах намагався зрозуміти сутність людини, вірячи в те, що кожна людина має жити гідно. Він хотів розглядати людину незалежно від того, що поділяє людей (класи, економічне становище, історичний період) і знайти те, що їх об'єднує. Звідси антропологізм Фейєрбаха і його особлива увага до поняття роду, любов людини до себе перетворюється на любов до роду. Отже, прагнення до особистого щастя стає одночасно і прагненням до щастя всього людського роду, оскільки, згідно з філософом, кожне індивідуальне щастя збільшує щастя роду. Людина стає істинно людиною, повторює філософ, коли вона задовольняє потяг своєї природи, дає свободу своєму егоїзму. Водночас необхідною супутньою при

цьому для людини є її совість. Фейєрбах визначає совість як середину між Я і Ти, між власним та чужим щастям. Мислитель розуміє совість як співчуття, загострене свідомістю провини. Прагнення до щастя як всеосяжний закон життя служить як би канвою для совісті, бо совість – це усвідомлення того, що ти завадив чиємусь прагненню до щастя. Існування совісті – ще один доказ на користь суспільного характеру людини. На думку Фейєрбаха, людина моральна від початку і моральна не через волю, не за обов'язком, а за природою [7]. Будуючи свою етичну концепцію на евідемонізмі, Фейєрбах розглядає людину як активний суб'єкт дії, який прагне щастя і будує своє щастя. Моральність розглядається не як стан, а як дія, яка немислима без наявності хоча б двох людей. Фейєрбах скрізь і всюди захищає егоїзм, навіть за егоїстичними його висловлюваннями проглядається тінь іншої людини, а тому він швидше захисник не егоїзму, а альтруїзму, хоча й прикритого егоїзмом.

Атеїзм Фейєрбаха має своєрідний відтінок, оскільки він стверджує реальність божества, але це божество є не надприродною істотою, перед якою людина має відчувати свою духовну залежність. Людська природа сама є джерелом релігії, оскільки в основі людської сутності лежить егоїзм, отже він лежить і в основі релігії, вважає Фейєрбах. З іншого боку, філософ розглядає зв'язок егоїзму та релігії у вужчому сенсі, і з цього погляду себелюбство посідає важливе місце у монотеїстичній релігії. Німецький мислитель повністю заперечує в релігії альтруїстичний початок, бачить в основі релігії лише егоїстичність людської природи. Насправді, як і в усьому, у релігії альтруїзм грає не менш істотну роль, ніж егоїзм. Духовність людини утворила головний зміст та суть християнства, яке монополізувало духовний бік людського життя і зуміло проникнути у свідомість людей настільки глибоко саме як духовний керівник. Фейєрбах справедливо зазначав, що влада релігії над людиною величезна, бо це влада її власної природи, її егоїзму. Теологія зуміла нав'язати людям, що релігія уособлює собою духовність, але вона сама є одним із проявів людської духовності.

Ідеал Фейєрбаха, який він називає людиною, – це людина розумна і духовно розвинена, яка не потребує цензора, що стежить за її думками та поведінкою. Засновуючи мораль на релігії, люди збіднюють себе, вважає Фейєрбах. Співвідношення егоїзму та альтруїзму, їх взаємозв'язок дуже цікавили філософа. Заперечуючи за релігією альтруїзм, Фейєрбах не заперечував альтруїзму взагалі. Для нього альтруїзм означав справжню, щирю любов до людей. У релігії альтруїзм відсутній, тому що любов до людини тут замінюється любов до Бога. Але добро треба робити не заради Бога, а заради людини. Для Фейєрбаха любов до Бога і любов до людини несумісні, оскільки перше почуття наскрізь егоїстично, а друге альтруїстично. Людина любить у образі Бога всемогутнього себе нікчемну, але такою, якою вона хотіла би себе бачити. У християнстві, зазначає Фейєрбах, людина зосереджується лише з собі, вона звільняється від зв'язку зі світом і тому перестає бути справді людиною, бо людина стає такою лише у спілкуванні з Іншими.

Фейєрбах вітає обожнювання людиною своєї власної сутності, але виступає проти того, що при цьому людська сутність ніби відходить від людини і набуває самостійного і первісного в моральному відношенні значення як Бог [10]. Справжнє існування «Я» немислиме без «Ти» і навпаки. Тільки разом вони є істинними людьми. Якщо «Я» – це егоїзм, то «Ти» потенційно може бути підґрунтям егоїзму. Необхідність спілкування штовхає Я і Ти до альтруїзму. Мораль існує тільки при зіткненні двох егоїзмів, і вона тим більше розвинена, чим глибше ці егоїзми заховуються в людині. Пріоритетність власних бажань при спілкуванні з іншою людиною повинна відійти в бік, в іншому випадку спілкування просто не відбуватиметься [12]. Люди об'єднані у Фейєрбаха не тільки біологічними узами роду, але і як розумні істоти, що відчувають, розуміють і цінують один одного – тобто узами любові. Любов у розумінні у Фейєрбаха – лише інше слово для позначення альтруїзму. Таким чином, в результаті своїх міркувань, взявши за основу їх егоїзм, німецький мислитель приходив до висновку про першозначність альтруїзму, так само, як і почавши з критики релігії, він приходив до обожнювання людських відходів.

Для розуміння філософського змісту феноменів альтруїзму та егоїзму Л. Фейєрбахом варто насамперед звернутися до трактувань певних моральних канонів благодіяння. На відміну від кантівської моралі послуху, Фейєрбах пропонує мораль любові, джерелом якої є наявність переживання небайдужості стосовно конкретної іншої людини. Я, співвідносячись із Ти, здобуває відчуття повноти буття. Почуття індивідуального Я стає дійсним, лише опрідметнюючись завдяки буттю Ти – іншого суб'єкта. Оскільки ж мораль має своєю справжньою метою щастя, тобто, а це, за Фейєрбахом, стан безперешкодного задоволення індивідуальних людських потреб, то людина постійно є зорієнтованою на іншу людину. Філософ виходить із того, що людина не може бути щасливою без іншої людини, тобто сама по собі, поза суспільством. Переживання щастя, що характеризується як духовний феномен, базується на принципах соціальності, що підкреслює соціальний характер корисності благодіяння.

Філософські погляди Л. Фейєрбаха стали завершальною ланкою для німецької філософської думки ХІХ ст. і моральної проблематики, зокрема. У філософії Фейєрбаха благодійництво представлено як центр морального життя, що виявляється як у природній здатності здійснювати розумний вибір щодо творення добра благодіяльником, так і у необхідності його активної потреби у здійсненні блага. Принаймні, філософія подає людину саме у такому образі, як суб'єкта моральності, котрий свідомо вибирає морально досконале і діє у відповідності до свого вибору. У його етичної теорії проявився новий погляд на людину та її гідність, її самоцінність. Фейєрбах показав, що найвищий суддя і рятівник для людини – сама людина, тим самим він повністю довірився природі людини. У його розгляді людина постає цілісною істотою, в якій гармонійно поєднуються один з одним розум та почуття. Фейєрбах уникав ідеалізації людини, звідси його ставлення до егоїзму, який він намагався обґрунтувати і виправдати, оскільки егоїзм є

природним для людини, властивим їй від природи. Гуманістичний сенс етики Фейєрбаха дозволив представникам багатьох філософських напрямів звернутися до неї як до точки подальших досліджень.

Література

1. Фельдман О.Б. Альтруїзм та егоманія. Роздуми над реаліями сучасного суспільного життя. Харків: Кудлай, 2012. 220 с.
2. Birkmeyer J. Der Schmerz ist die. Quelle der Poesie Atheismus und Ästhetik bei Ludwig Feuerbach // Feuerbach und der Judaismus. Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2009. S. 229-244.
3. Hillin S. Social psychological ingredients for a sociology of morality rules / The Palgrave handbook of altruism, morality, and social solidarity. Formulating a field of study / Ed. V. Jeffries. N.Y. 2014. P. 195-217.
4. Johnston L. Between Transcendence and Nihilism: Species-Ontology in the Philosophy of Ludwig Feuerbach. New York: Peter Lang, 1995. 285 p.
5. Kamenka E. The Philosophy of Ludwig Feuerbach. London: Routledge & Kegan Paul, 1970. 190 p.
6. Ludwig Feuerbach (1804-1872): Identität und Pluralismus in der globalen Gesellschaft / U. Reitemeyer, T. Shibata, F. Tomasoni (Hrsg.). Münster: Waxmann Verlag GmbH, 2006. 296 s.
7. Reitemeyer U. Philosophie der Leiblichkeit. Ludwig Feuerbachs Entwurf einer Philosophie der Zukunft. Frankfurt am Main: Surkamp, 1988. 172 s.
8. Schmidt A. Emanzipatorische Sinnlichkeit: Ludwig Feuerbachs anthropologischer Materialismus. Munich: Carl Hanser Verlag, 1973. 275 s.
9. Sinnlichkeit und Rationalität. Der Umbruch der Philosophie des 19. Jahrhunderts: Ludwig Feuerbach. Hrsg.v. Jaeschke, Walter. Berlin: Akademie-Verlag 1992, S. 57-68.
10. Tomasoni F. Ludwig Feuerbach und die nicht-menschliche Natur: das Wesen der Religion: die Entstehungsgeschichte des Werks (rekonstruiert auf der Grundlage unveröffentlichter Manuskripte). Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 1990. 375 s.
11. Weinstein J. Giving altruism its due: A possible world or possibly no world at all // Journal of applied social science. 2008. Vol. 2. N 2. P. 39-53.
12. Wilson C.A. Feuerbach and the Search for Otherness. New York: Peter Lang, 1989. 448 p.